

tidsskrift.dk

I. HISTORISKE IDENTIFIKATIONSMULIGHEDER

Historisk Tidsskrift, Bind 12. række, 5 (1971)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_12rk_0005-PDF/hto_12rk_0005_77516.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77516>

pdf genereret den : 28/5-2008

*Hvilken (kong) Svend belejrede Hedeby?**

I. HISTORISKE IDENTIFIKATIONSMULIGHEDER

AF

AKSEL E. CHRISTENSEN

IDENTIFIKATION af runeindskrifter med kendte historiske personer og begebenheder har gennem aarhundreder været en fornem videnskabelig sport for filologer og historikere, men er i vort eget aarhundrede blevet et delikat og farligt forskningsemne. Mange laurbær er i tidens løb vundet ved denne ædle kunst, men de fleste er forlængst visnede, om end omslaget fra ry til spot sjældent har virket saa overvældende som ved Finn Magnusens herostratisk navnkundige læsning og tolkning af Runamoklippens naturlige sprækker som en bekræftelse paa den litterære overlevering om Braavallaslaget.

Forskningen omkring runeindskrifterne har fra første færd haft et dobbelt aspekt. At tyde runer var og er ikke blot at udsondre de enkelte indhugne streger fra naturlige sprækker og at identificere dem med runetegn, men ogsaa at tolke runerne sammen i en meningsfyldt sammenhæng i form af ord og sætninger og at forklare den saaledes etablerede tekst. Det er uundgaaeligt, at der er en større eller mindre vekselvirkning mellem de to sider af runetydningen, men denne kan give frugtbar grobund for det romantiske indslag, der saa længe har været forbundet med bestræbelserne for at løse runernes gaader, og som navnlig florerede i ønsket om at identificere indskrifternes navne med personer fra historietraditionen og at bekræfte og kommentere denne med runestenene. Indenfor

* De efterfølgende stykker gengiver hovedindholdet af et dobbeltforedrag, holdt i Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning maj 1949 af de to forfattere.

dette studium var kravene til bevis yderst minimale. Argumentationen indskrænkede sig som oftest til, at samfald var muligt – eller i nødsfald ikke umuligt – og ved at kombinere et antal af saadanne muligheder bibragte man sig selv og andre en illusion om, at man var naaet frem til en overvejende sandsynlighed, som man med svage forbehold identificerede med virkeligheden.

I forhold til denne naivt romantiske indstilling betød Ludvig Wimmer, udgiveren af det monumentale runeværk fra aarhundredskiftet (1893–1908), i virkeligheden et mægtigt fremskridt. Han henregnede kun 18 runesten til de saakaldte „historiske mindesmærker“, og han søgte i hvert enkelt tilfælde at føre et sandsynlighedsbevis for sine identifikationer.¹ For den senere kritiske historiker kan hans bevisførelser ofte forekomme ufuldkomne og naive, og hans benyttelse af dem til at opbygge et kronologisk system for runeindskrifterne i almindelighed førte hele runologien ind i en farlig blindgyde af ringbeviser. Imidlertid maa man erindre sig, at Wimmer blot delte den samtidige videnskabs tyrkertro paa den jævne og kontinuerlige udvikling indenfor naturen og menneskelivet, derunder også sproget, og vi maa heller ikke glemme, at den historisk-metodiske kildekritik i mellemtiden fuldstændig har kuldkastet alle gamle forestillinger om den historiske traditions paalidelighed.

I vore dage placerer den kritiske historieforsker sig mellem den romantiske optimisme, hvor den blotte mulighed opfattes som identisk med den historiske virkelighed, og den golde skepticisme, der konsekvent afviser ethvert resultat, saa snart der kan opstilles alternativer. Historikerens opgave er at finde faste kriterier for en sandsynlighedsvurdering med angivelse af paalidelighedsgraden. Med hensyn til runestenenes kronologi kan jeg stort set tilslutte mig resultatet af Lis Jacobsens afhandling fra 1932 om „Vikingetidens ‘historiske’ danske runeindskrifter“.² Der er kun seks runesten, hvor identifikation med historiske personer og begivenheder er saa sikker, at de kan anvendes til opbygningen af en runeindskrifternes kronologi. Det er de to Sigtryg-sten fra Hedeby, Jellingstenene med Sønder-Vissing-stenen samt Absalons og Asbjørn Mules kirkebyggersten fra det skaanske Åsum. De – og de alene – udgør de faste grundpiller for den absolutte runestenskronologi.

Imidlertid medfører denne reduktion paa ingen maade, at man herefter maa afstaa fra ethvert forsøg paa at indordne andre runeindskrifter

¹ De danske Runemindesmærker I. Almindelig Indledning. De historiske Runemindesmærker, 1893–1908, især s. clxxix.

² Scandia V, 1932, s. 103–47.

i det historiske begivenhedsforløb, men man maa da regne med, at man overalt maa erstatte sikkerhed med sandsynlighed. Afgørende for dette spørgsmaal er, hvad der skal til for at man tør sætte en runesten i forbindelse med en historisk begivenhed eller person. Hertil kræves flere ting.

En første afgørende betingelse er, at indskriftstypen tidsmæssigt er i fuld harmoni med begivenheden eller personen. For det andet maa der kunne konstateres en betryggende konformitet mellem de momenter, som runestenen og den historiske kilde beskriver; overensstemmelse med hensyn til navne eller lokaliteter kan være tilfældig og er i sig selv utilstrækkelig. Dertil kommer et tredje forhold, sjældnere paaagtet, men ikke mindre vigtigt: den yderst svage og meget uensartede overlevering om vikingetidens hjemlige begivenheder. Vi har aar for aar ret omfattende og præcise oplysninger om vikingernes optræden i det fremmede, men de angelsachsiske, frankiske og tyske aarbøger interesserer sig kun undtagelsesvis for danske forhold, der ikke samtidig angaar deres eget land, og man kan kun vente at finde danske begivenheder berørt i de norrøne skjaldekvad, naar de kan bruges til at berømme helten i digtet. Der bliver derfor mange vigtige interne danske hændelser og forhold, som man ikke kan vente at finde omtalt i nogen samtidig kilde. Det samme gælder ogsaa dansk-svenske mellemværender og andre begivenheder ved Østersøen. Dertil kommer, at det er en tilfældig, tynd og meget ensidig, mere eller mindre afsporet og forvansket tradition, der er overleveret os i Adam af Bremens gengivelse af Svend Estridsens meddelelser om sine forfædre blandt danske konger.

Alt dette bevirker, at den videnskabelige diskussion kun undtagelsesvis kan dreje sig om, hvorvidt en runeindskrift vedrører den ene eller den anden kendte begivenhed, da det vil være langt mere sandsynligt, at den maa sættes i forbindelse med en af de talløse hændelser, som vi ikke har overlevering om. Et enkelt eksempel kan illustrere denne overleveringens spinkelhed tilstrækkeligt. Om vikingetidens fire mægtige ringborge, Trelleborg, Aggersborg, Fyrkat og Nonnebakken ved Odense, som er fremdraget i den sidste menneskealder, har vi ikke den fjerneste historiske overlevering, skønt dog et par af dem bærer tydelige spor af ufred og kamp. Et andet eksempel viser konformitetens betydning: Fra gammel tid har man sat Hällestad-stenene og Sjørup-stenen i Skåne i forbindelse med traditionen om det navnkundige slag paa Fyrisvall i Uppland. Endnu Wimmer udtrykte sig meget kategorisk herom: runestenenes kamp ved Uppsala „kan *kun* være det store slag paa Fyrisvoldene“. Den metodiske kritik kom og med den omstyrtes hele tradi-

tionen, men dog ikke mere end at Curt Weibull ansaa det for rimeligt at identificere runeindskrifterne med Thorvald Hjaltasons kvad om Fyrisvallslaget: samme kampplads, samme tid og stort set samme hændelsesforløb. Siden har Lis Jacobsen fremført stærke argumenter mod samtidigheden, om end hendes tolkning, hvorefter der var forskellige sejrherre i de to kilder, ikke lader sig opretholde. Afgørende er det, at Ove Moberg overbevisende har dokumenteret, at kildernes konformitet ikke er tilstrækkelig til, at man kan tale om identitet; tværtimod har han paa vist, at Wimmer som saa ofte ellers har tolket skjaldekvadet i overensstemmelse med de senere sagamotiver, mens en stringent tolkning ud fra en isoleret tekstanalyse giver et andet resultat: skjaldekvadets anfører er en ellers ukendt Hunding, der ikke lader sig identificere med Hällestadstenens Toke Gormsøn, og hjemstedet for kvadets vikinger er „fjeldelvstranden“, hvad der umuligt kan henføre til Skaane. Overensstemmelsen mellem runesten og tradition er følgelig saa overfladisk, at det ikke kan være tilladt at henføre dem til samme hændelse. Skaaningernes togt ifølge runeteksterne er ikke nedfaldet i nogen kendt tradition, og det er da heller ikke paa nogen maade mærkværdigt, at Upplands-sveer gentagne gange har vist danske vikinger tilbage med braadne pander.³

LAD os efter disse indledende bemærkninger vende blikket mod Hedeby. I indeværende aarhundrede har udforskningen af problemerne omkring dette anlæg fra vikingetiden gjort mægtige fremskridt. Negativt har den historiske kritik siden Laur. Weibull bortskaaret al det sene og sagnagtige traditionsstof, og positivt er der tid efter anden slaaet en række nye vigtige kendsgerninger fast. Udgravninger i Halvkredsvolden ved Haddeby Nor og i Slesvig by har gjort ende paa den evindelige diskussion: Hedeby kontra Slesvig. Vi ved nu, at der faktisk er tale om et dobbelt navn for samme bydannelse ved Haddeby, indtil byen efter midten af 11. aarh. flyttedes til domkirkens plads nord for Slien. I kraft af de tyske arkæologers udgravninger kan det endvidere dokumenteres, at Halvkredsvoldens Hedeby gennem omkring 250 aar (fra ca. 800 til ca. 1050), muligvis med en forløber syd for volden, har udgjort et betydningsfuldt bysamfund, der har været hjemsted for et internationalt marked med liv-

³ Laur. Weibull: *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000, 1911*, s. 86 ff. (genoptrykt i hans *Nordisk historia I, 1948*, s. 299 f.); Curt Weibull: *Sverige och dess nordiska grannmakter, 1921*, s. 54 ff.; Lis Jacobsen i *Scandia V, 1932*, s. 122 ff. og Ove Moberg i *Scandia X, 1937*, s. 129 ff. – Sten Körners genoptagne argumentation for en identifikation (*Scandia XXVIII, 1962*, s. 391 ff.) er imodegaaet af Moberg i (*Sv.*) *Hist. tidskr. 1963*, s. 385 ff.

lige handelsforbindelser vestpaa og østpaa samt mod nord.⁴ Et indtrængende historisk studium af nordisk vikingetid i europæisk sammenhæng – indledet med Sture Bolins mønthistoriske forskning⁵ – har endvidere sandsynliggjort, at tidens nordiske ekspansion, og dermed Hedeby's opkomst, skyldes eller hænger sammen med en særlig konstellation, hvor vareudvekslingen og den kulturelle kontakt mellem Orienten og Vesteuropa blev tvunget bort fra Middelhavet (Pirene), men delvis oprettholdtes via den nye forbindelse gennem Østersøen og langs de russiske floder; paa denne rute var Hedeby ved foden af den jyske halvø en af de vigtigste omslagspladser.

For Halvkredsvolden, der er noget yngre end selve bydannelsen, kan der konstateres adskillige byggeperioder inden bebyggelsens ophør ved vikingetidens slutning, ifølge den tyske udgraver H. Jankuhn ikke mindre end ni, ifølge Vilh. la Cour noget færre.⁶ Til denne fortsatte forsvarsvirksomhed svarer, at de skriftlige kilder dokumenterer, at danske, svenske, tyske og muligvis slaviske herskere skiftevis har raadet over dette vigtige marked og vejknudepunkt. Hedeby har ustandseligt været det store og omstridte maal for tidens hurtigt skiftende vikingeringer. Vi savner sikre og konkrete meddelelser om de fleste af de hertil knyttede kampe og erobringer, men det er evident, at byen har skiftet herre en halv snes gange – muligvis flere, idet den gennem ret lange perioder har ligget hen i et fuldstændigt historisk mørke, hvor der kan være hændt store og afgørende ting, uden at vi kan forvente at finde dem overleveret, det være sig i samtidige udenlandske kilder eller i dansk-nordisk tradition.

Det er klart, at det i dette historiske claire-obscur med stadige krigerske foretagender omkring Hedeby, er saare vanskeligt at foretage blot nogenlunde sikre identifikationer. For de to ældste af de fire Haddebysten (Sigtryg-stenene) er der dog et saa gennemført samfald mellem de navne fra det svenske kongedynasti, der mindes paa runestenene, og dem, der er optegnet i tyske annaler og hos Adam af Bremen, at der ikke kan herske tvivl om, at runestenene bekræfter eksistensen af et svensk Hedeby-herredømme eller -dynasti i dets slutfase – antagelig i 930erne.⁷

⁴ Om Hedeby-forskningen: H. Jankuhn: *Haithabu, ein Handelsplatz der Wikingerzeit*, 4. udg. 1963, og H. Schledermann: *Slesvig/Hedeby's tilblivelse* (Sønderjyske Årbøger 1966 og 1967); begge med henvisninger.

⁵ Muhammed, Karl den store och Rurik (Scandia XII, 1939), genoptrykt med andre relevante afhandlinger i *Ur penningens historia*, Lund 1962.

⁶ H. Jankuhn: *Die Wehranlagen der Wikingerzeit zwischen Schlei und Trene*, 1937, og Vilh. la Cour: *Danevirkestudier. En arkæologisk-historisk Undersøgelse*, 1951, s. 20 ff., 208 ff. og 272 ff.

⁷ Jfr. Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*, 1969, s. 197 ff.

Anderledes forholder det sig med de to yngre Haddeby-sten, Svend-stenene, der i det følgende skal behandles nærmere. Kræver man sikkerhed kan man paa det foreliggende grundlag kun komme til samme resultat som Lis Jacobsen i 1932: det er ikke muligt at afgøre, om den kong Sven, der nævnes paa Skarde-(eller Dannevirke-)stenen (Haddeby 3), er Svend Tveskæg fra omkring aar 1000 eller Svend Estridsen fra omkring 1050.⁸ Usikkert er det ogsaa, om den Sven – uden kongetitel – som Torulv var hirdmand hos ifølge Erik-(eller Hedeby-)stenen (Haddeby 1), er identisk med Skarde-stenens kong Svend. Følgelig kan man ikke opnaa noget absolut sikkert grundlag for at knytte Erik-stenens „drenge“, der belejrede Hedeby, til nogen kongelig belejring. Den kan meget vel have unddraget sig enhver overleveret tradition.

Naar sagerne forholder sig saaledes, er det imidlertid evident, at de to yngre Haddeby-sten paa ingen maade kan tjene til at fastlægge rune-stenenes kronologi, men at en eventuel historisk tolkning af indskrifterne tværtimod omvendt som første og vigtigste forudsætning maa kræve en runologisk datering. Eller mere konkret formuleret: historikeren maa have svar paa spørgsmaalet, om forskellen i runetyper, ortografi, stil m. m. mellem disse to runesten, specielt Skarde-stenen, paa den ene side og indskrifterne paa Jellinge-stenene paa den anden side er saa store, at det forudsætter en udvikling gennem flere generationer, hvad Lis Jacobsen plæderede for i 1935, eller om Svend-stenene alligevel staar paa et mere tilbageblevet stadi end de saakaldte Ingvar- og Knud-sten og andre forholdsvist sikre nordiske runeindskrifter fra midten af det 11. aarhundrede, saaledes som Erik Moltke siden har hævdet.⁹ Ifølge Moltkes opfattelse behøver afstanden fra Jellinge-typen trods alt ikke at repræsentere mere end et enkelt generationsskifte (jfr. hans efterfølgende afhandling).

Uden at tage hensyn til de runologiske dateringer skal det i det følgende forsøges at opridsede de muligheder, som andre historiske kilder indeholder for at knytte de to Haddeby-sten til henholdsvis Svend Tveskæg og Svend Estridsen. Det skal straks pointeres, at det alene drejer sig om at angive teoretiske muligheder, da de lakoniske indskrifter ingenlunde er saa konforme med de knappe, tvetydige og tendentiøse berettende kilder, at man kan vente at finde nogen fast og entydig løsning.

En kort gennemgang af et par af de talrige hypoteser, der i tidens løb

⁸ Scandia V, 1932, s. 112–18.

⁹ Lis Jacobsen i Scandia VIII, 1935, s. 64–79; jfr. Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, Text 1942 sp. 10 og 1024, hvor Moltkes forbehold gør sig gældende.

er blevet fremsat til forklaring af disse runestens (kong) Svend, er i sig selv meget talende.¹⁰ Allerede umiddelbart efter fundet af Erik-stenen satte den slesvigske lokalforsker J. Chr. Jürgensen i 1798 belejringen i forbindelsen med en meddelelse, som biskop Ekkehard afgav paa en synode i Gandersheim aar 1000 om, at hans bispesæde laa øde, og at han derfor var landflygtig. Da Skarde-stenen 60 aar senere blev fundet, identificerede filologen P. G. Thorsen i 1864 for første gang de to stenes Svend med Svend Tveskæg, mens den skotske runolog George Stephens tre aar senere henførte ham til Svend Estridsen, som oldforskeren C. C. Rafn allerede i 1856 havde identificeret med Erik-stenens Svend.

Med Ludv. Wimmer førtes indskrifterne paany tilbage til Svend Tveskæg, nærmere bestemt til foråret 996, da kongen vendte hjem fra England og fordrev den svenske erobrerkonge Erik Sejrsæl fra Hedeby, som han ifølge Adam af Bremen skulde have erobret sammen med det øvrige Danmark; denne generobring skulde være foretaget ved hjælp af jomsvikingen Skarde, der var traadt i kong Svends tjeneste, mens den døde styresmand Erik placeredes som skibshovedsmand paa kongens personlige skib. I tiden derefter fulgte man stort set Wimmers konstruktion; det gælder saaledes Johs. Steenstrup i *Danmarks Riges Historie* fra 1901 og den tyske historiker Wilh. Biereye i en afhandling fra 1909, den sidste dog med den variation, at det ikke var Erik Sejrsæl, men dennes søn Olaf Skotkonge, der besejredes af kong Svend; en anden variation fremsattes af den norske historiker Alexander Bugge aaret efter, idet han med hjemmel i en ret tilfældig passus i et skjaldekvad erstattede den svenske kong Olaf med den norske kong Olav Tryggvason.

Aar 1911 aabnedes saa en helt ny epoke, idet den metodiske kildekritik satte ind med Laur. Weibulls *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*. Wimmers luftige beviser for runestenenes dateringer pillede Laur. Weibull fuldstændig fra hinanden, og endvidere gennemhullede han (senere sekunderet af broderen Curt) hele Adam af Bremens Svend Tveskæg-tradition, der karakteriseredes som en fordrejelse af virkeligheden til ukendelighed. Konklusionen blev, at det var uvist, hvilken Svend der kunne komme paa tale. „Kun gennem hele serier af antagelser“ har runeindskrifterne kunnet sættes i forbindelse med traditionen om den svenske erobring af Danmark og med Svend Tveskægs postulerede generobring af Hedeby“.¹¹

¹⁰ Litteraturhenvisninger til de refererede m.fl. opfattelser i Danmarks runeindskrifter, Text, sp. 6 f. og 10.

¹¹ Se ovenfor s. 300 n. 3; Curt Weibull-citatet anf. værk s. 88.

Selvfølgelig kunde forskerne ikke lade det blive ved denne helt negative løsning. Problemet fristede stadig til at forsøge en løsning ved nye forklaringer. Med udgangspunkt i den samtidige tyske krønikeskriver Thietmar af Merseburg, der karakteriserer Svend Tveskæg som en „ødelægger“ af sit eget land, lod Erik Arup i sin *Danmarks Historie* fra 1925 (I s. 127) de to Hedeby-sten være vidnesbyrd om, hvorledes vikingekongen Svend Tveskæg vendte sine vaaben mod sin egen by og i forlængelse af et vikingetog plyndrede købmændene, som holdt marked der. Derefter vilde Johs. Steenstrup ogsaa forsøge sig som moderne kritisk historieforsker. I 1927 svigtede ogsaa han Wimmer og forlod sin tidligere hypotese om, at Slesvig ifølge Ekkehards vidnesbyrd laa øde ved aar 1000; med nogle besynderlige forklaringer gjorde han Ekkehard til biskop i Aldenburg i Wagrien, og det var altsaa denne by, ikke Hedeby, der var lagt øde. Hedeby-stenene sattes i stedet ind i en helt ny sammenhæng; de var vidnesbyrd om, at Svend Tveskæg som sin faders medkonge havde gennemført tilbageerobringen af Dannevirke- og Hedeby-området fra den tyske kejser umiddelbart efter Otto II.s katastrofale nederlag i Syditalien i 982.¹² Steenstrups hypotese blev godtaget og videreført af Vilh. la Cour i *Sønderjyllands Historie I* fra 1931, og da han omgaaende blev skarpt imødegaaet af Lis Jacobsen,¹³ opbyggede han i en særlig afhandling et sindrigt og omstændeligt forsvar for hypotesen (1934).¹⁴

I sin strengt kritiske afhandling fra 1932 om runestenenes datering havde Lis Jacobsen som tidligere Weibull'erne ladet spørgsmaalet om, hvilken kong Svend der var tale om, staa aabent, men i 1935 genoptog hun Rafns og Stephens' gamle teori og gik ind for Svend Estridsen som den sandsynligste mulighed. Hendes bevæggrund var nok runologisk, men hendes dokumentation var rent historisk; forklaringen fandt hun ubesværet i samtidige skjaldekvad, der indiskutabelt oplyser, at Harald Haarderaade i 1051 indtog og brændte Hedeby, men derefter under skyndsom flugt blev jaget tilbage over havet af kong Svend. Til denne situation passede runeteksterne udmærket, mente Lis Jacobsen, dog at man saa maatte opfatte de belejrende „drenge“ som kong Svends modstandere, altsaa som norske krigere, men ogsaa den tolkning lod sig godtage, mente hun.¹⁵

¹² Festskrift til Kr. Erslev, 1927, s. 77-84.

¹³ Scandia IV, 1931, s. 242f. og V, 1932, s. 112-18.

¹⁴ Sønderjyllands Historie I, 1930-31, s. 279 ff. og i Aarb. f. nord. Oldk. 1934, s. 72-75.

¹⁵ Scandia VIII, 1935, s. 64-79.

NAAR seriøse videnskabsmænd har kunnet fremsætte saa mange og saa vidt forskellige teorier og hypoteser til forklaring af disse runeindskrifter, er det klart, at kildegrundlaget maa være meget vagt og spinkelt. Faktisk er traditionen saa løs, at der overhovedet ikke kan være tale om at diskutere, hvorvidt den er konform med beskrivelserne paa runestenene eller ikke. For Svend Estridsens vedkommende har vi nemlig ikke kundskab om nogen egentlig belejring af Hedeby, hverken fra dansk eller norsk side, og Svend Tveskæg nævnes – mirabile dictu – intetsteds i forbindelse med Hedeby, ja i hans regeringstid nævnes Hedeby kun indirekte, nemlig som biskop Ekkehards sæde, og som nævnt har man endda villet bestride, at dette var Hedeby.

Under saadanne forhold kan man tvivle paa, om det overhovedet er muligt at sætte Svend Tveskæg i forbindelse med en belejring af Hedeby. Men lad os alligevel se lidt nærmere paa de fremsatte teorier i forhold til de berettende kilders meddelelser. Vort eneste mulige udgangspunkt er biskop Ekkehards udtalelse paa synoden i Gandersheim aar 1000. Denne, der indgaar som et forsvar mod en anklage for embedsforsømmelse, gengives saaledes af Thangmar i *Vita Bernwardi*: „Mit bispedømmes omraade er affolket ved barbarernes grumhed, byen er øde og kirken forladt; jeg har intet sæde“.¹⁶ Det kan straks slaas fast, at en flytning af biskoppen fra Slesvig-Hedeby til Aldenburg ikke kan opretholdes; Steenstrups og la Cours løsning, der kombinerer Adam af Bremens fejl og misforståelser med vilkaarlige og ubestyrkede antagelser, strider i sit fundament mod samtidige paalidelige tyske kilder, der udtrykkeligt benævner Ekkehard (ogsaa kaldet Ezico) som biskop i Slesvig, og Sture Bolin har paavist, hvad der kan have foraarsaget forvekslingen med Aldenburg hos Adam.^{16a} Ekkehards undskyldning for ikke at varetage sin bispegerning kan derfor kun vedrøre Slesvig-Hedeby. Alligevel er der ikke grund til at tillægge hans forklaring større sandhedsværdi, for skønt han først døde i 1026, indtog han aldrig siden sit sæde, og det kan endda være tvivlsomt, om han nogensinde har virket i sit danske bispedømme. I hvert fald kan hans lange fravær paa ingen maade skyldes en tilfældig belejring og erobring, for Hedeby blomstrede op paany; aarsagen er snarere, at det tyske ærkesæde efter Harald Blaatands død var uden myndighed i den danske kirke, der under Svend Tveskæg og Knud den Store i stedet var knyttet til den angelsachsiske kirke, indtil kong Knud i 1027 udsonede sig med

¹⁶ *Vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis* kap. 33 (Mon. Germ. SS. IV s. 733).

^{16a} Sture Bolin: *Om Nordens äldsta historieforskning*, Lund 1931, s. 17 ff.

kejser Konrad II og samtidig accepterede ærkebiskop Unwan af Hamburg som den danske kirkes overhoved.

Teorien om, at de to indskrifter skal henføres til den danske tilbageerobring af Hedeby-området fra den tyske kejser aar 983, maa karakteriseres som en endnu mere luftig hypotese. Paa den tid var Harald Blaatand endnu konge, og det er sandsynligt, at denne tilbageerobring er den bedrift, han berømmes for i indskriften paa Jellinge-stenen, om end denne tolkning af ordene „vandt sig Danmark / al“ langt fra er ubestridt. Afgørende er det imidlertid, at man overhovedet intet kender til den unge Svend saa tidligt. Hvorledes kan man da postulere, at han har fungeret som konge, det være sig som medkonge eller modkonge? Dertil kommer at den Skarde, der mindes ved Hedeby, berømmes for at have været med kong Svend „vestpaa“; men der er intet oplyst om, at Svend har deltaget i de fra norsk side genoptagne togter til England før en halv snes aar senere. Hertil svarer, at Svend-stenene med hensyn til epigrafisk teknik og sprogform staar paa et yngre trin end stenene i Jelling, der efter de sidste udgravninger under E. Dyggve maa opfattes som et gentagne gange omformet anlæg, med mellemp perioder af kortere eller længere varighed mellem de enkelte faser, saaledes at den kristnede Harald-sten maa udgøre et sluttrin (bortset fra kirkebygningen).¹⁷

Skal Svend-stenene derfor paa grundlag af de bevarede berettende kilder henføres til Svend Tveskæg, maa det snarest, ja nødvendigvis være til den sejrige vikingekonge, der efter et af sine togter vestpaa til England, altsaa i tiden mellem 994 og 1013, med sine „drenge“ og sin „styresmand“ har gennemført en mindeværdig belejring af Hedeby.

Spørgsmaalet bliver herefter, om de historiske kilder iøvrigt rummer meddelelser, der naturligt kan forbindes med Hedeby. Om Svend Tveskæg findes tre berettende kilder, der giver oplysninger, som historikeren vil tillægge kildeværdi, om end det maa indrømmes, at de alle tre er ensidige og stærkt tendentiøse. I den krønike, som den samtidige og vel underrettede biskop Thietmar af Merseburg (død 1018) forfattede om sit bispesæde og til sine sachsiske kongers og kejseres hæder, omtaler han kong Svend i forbindelse med erobringen af England.¹⁸ Svend fremstilles som en voldshersker, „danernes grumme konge“, der rasede ikke blot mod fremmede, men ogsaa mod sit eget folk. Da han straks efter faderens død var taget til fange af „oprørske *northmanni*“ og derefter haanedes af

¹⁷ Jfr. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, s. 226-40.

¹⁸ Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon, ed. R. Holtzmann, bog VII kap. 36 (ed. W. Trillmich, 1966, s. 392 ff.).

nogle, fordi han havde ladet sig løskøbe af sit eget folk, besluttede han i sin forbitrelse at hævne sig, ikke paa de faa ondsindede, men paa det ganske rige. „Han prisgav sit herrevælde for fjender fra udlandet, ombyttede sikker ro med ustadig omflakken, fred med krig, sit rige med landflygtighed, himlens og jordens gud med djævelen, og alt mens han hærgede alt beboet land, berømmede han sig selv for, at han ikke var sit folks købte (og derfor) velsignede herre, men af egen fri vilje dets vidt og bredt huserende fjende“. Efter sin sidste onde gerning, erobringen af England i 1013, dør han saa som „den gudløse blandt fromme“.

Thietmars historieskrivning er ikke indstillet paa at meddele virkelighed i moderne objektiv forstand, men rummer en højere form for søgen efter sandhed. Hans værk er gennemsyret af en augustinsk dualistisk verdensopfattelse, ifølge hvilken den haardnakkede kamp mellem Gudsriget og Djævelens rige ogsaa viser sig i det jordiske menneskeliv, hvor den ytrer sig hos den enkelte, og fortrinsvis blandt de ledende, ved tydelige og skarpt skillende karakteregenskaber. Den, der følger Gudsriget, kendetegnes ved *pax, justitia, humilitas* m.v., mens den, der har svigtet Gud for Djævelen, er præget af de modsatte egenskaber *discordia, injustitia, superbia* osv. – Kong Svend er fremstillet som en udpræget repræsentant for det onde; han er en „*non rector sed destructor*“ og dermed en *rex tyrannus*, der til sin død i al sin ondskab forfulgte og bekæmpede det gode.

Et par generationer senere gav Adam af Bremen, fortrinsvis paa grundlag af Svend Estridsens meddelelser om sine forgængere, en nok saa augustinsk præget fremstilling af dennes morfader Svend Tveskæg.¹⁹ To gange straffer Gud den frafaldne tyranniske konge med landflygtighed, men modsat Thietmar opfatter Adam Englands erobring som en belønning fra Herren til den angrende konge. Med Laur. Weibulls ord giver Adam en „opbyggelig fortælling i tidens stil, om synd og straf, om anger og naade“; den er komponeret over historien om den afgudsdyrkende og genstridige kong Manasse i Gamle Testamente, hvem Herren straffer med assyrerkongen, indtil han angrende søger den rette Gud Herren.²⁰

Kontrasterende med skildringen hos de to tyske forfattere er den dansk-engelske tradition, saaledes som den nedfældedes i den fremstilling, som en anonym munk i det nordfranske St. Omer tilegnede Knud den Stores enke Emma omkr. 1040. I denne *Gesta Cnutonis*, der er formet som et æreminde over hendes afdøde gemal, fremtræder dennes fader kong Svend

¹⁹ Adam af Bremen, ed. Schmeidler, 1917, bog II kap. 27, 29–30, 34, 39–41 og 51.

²⁰ Laur. Weibull, anf. værk, s. 88 ff.

snarest som en *rex justus*, der har været „næsten den lykkeligste af sin tids konger“.²¹

Spændvidden mellem denne sidste og de to tyske fremstillinger understreger tendensens styrke i den tids historieskrivning. Vi kan pejle os frem til motiverne, men kan vi ogsaa bestemme den virkelighedskærne, der er basis for udlægningen? I *Gesta Cnutonis* er forherligelsen saa almen, at det ikke er muligt; derimod rummer Adam af Bremen en mulighed. Motivet til Adams holdning maa søges i Haralds og Svends forskellige indstilling til ærkesædet i Hamburg, saaledes som Adam fremstiller forholdet. Naar Svend stilles op som den kristenfjendske hedning overfor faderen, den meget fromme og kirkevenlige Harald, afspejler det faktisk blot, at Harald accepterede det tyske ærkesædes myndighed over den danske kirke, men Svend ikke. Imidlertid tyder intet paa, at Svend startede sin kongegegning som hedning, men afgørende er det, at han hentede lederne til den danske kirke i England, ikke i Hamburg-Bremen, og da Gudsrigets jordiske velfærd for Adam identificeres med hans ærkesædes trivsel, maa hensynet hertil nødvendigvis fordreje kendsgerningerne til ukendelighed.

En saadan omtolken af virkeligheden kan tydeligst illustreres ved momentet om Svends landflygtighed. Den angelsachsiske Krønike, der konkret registrerer de samtidige hændelser i England, dokumenterer utvetydigt, at virkeligheden bag Adams ynkeligt omflakkende flygtningekonge var den mægtige og sejrriige vikingekonge, der aar efter aar siden 994 udpressede danegæld af England, indtil han i 1013 endog erobrede hele landet. Det sande i Adams fremstilling er hans mange og lange ophold borte fra sit danske rige – endda gennem flere aar end Adams to gange syv aar. Curt Weibull konkluderer, at man med saadanne fordrejelser ikke kan tillægge Adams beretning om den svenske erobring af Danmark „något historiskt källvärde“, med mindre den findes bekræftet fra anden side. „Det är möjligt“ – fortsætter han – „till och med troligt, att någon historisk händelse ligger bakom. Men lika litet som det är möjligt, att ensamt ur Adams berättelse om Svends landsflykt utläsa hans berömda vikingatåg mot England, lika litet är det möjligt att utläsa vilken eller vilka händelser, som ligga bakom hans berättelse om Erik Segersälls och Olov Skötkonungs erövringar av Danmark“.²² Denne vurdering er ligesaa rigtig som den er klart formuleret, men spørgsmaalet er, om det vil være muligt at komme paa sporet af de fakta, som Adam har udnyttet ved sin omtolkende skildring.

²¹ *Scriptores Minores*, ed. M. Cl. Gertz, II, 1922, s. 390-95.

²² Curt Weibull, anf. værk, s. 94.

Erik Arup forkastede med rette Adam af Bremen til fordel for Thietmar af Merseburg. Han konstruerede hele sin hypotese om virkeligheden bag runestenens belejring af Hedeby over den sætning, som han ansaa for kernen i Thietmars karakteristik af kong Svend, nemlig at han var „ikke blot sit lands hersker, men ogsaa dets ødelægger“. Der er imidlertid et mægtigt spring fra kildens almene vurdering til Arups konkrete udlægning: Hedeby-stenens tekst forudsætter kong Svends belejring og erobring af egen by, der identificeres med biskop Ekkehards bispestad, og han ser heri aarsagen til, at den ligger øde.²³ Denne tolkning *kan* selvfølgelig være rigtig, men den er saa svagt forankret i kildematerialet (jfr. s. 305), at det ikke kan undre, at den aldrig fik tilslutning. Svagheden i Arups rekonstruktion er først og fremmest, at han mener der skal være realiteter bag ordene „*non rector sed destructor*“, men efter Thietmars augustinske tankegang og udtryksmaade former disse ord blot en sammenfattende konklusion, den logiske slutdom over den onde og grumme vikingekonge, der konsekvent følger djævelens veje og derved i stedet for at fremme Gudsriget bekæmper og nedbryder det.

Af Thietmars omtale af Svend Tveskæg er det vanskeligt at udskille faktiske begivenheder. Som klar kendsgerning fremtræder alene notitsen om hans tilfangetagelse af „oprørske *northmanni*“ straks efter at han var blevet konge. Som det mest konkrete træk herefter forekommer efter min tolkning de første sætninger i den ovenfor citerede crescendo: „Han lod sit rige ligge aabent for de udenlandske fjender, udbyttede ro og sikkerhed med ustadig omflakken, krig med fred, sit eget rige med udlændighed“, før forfatteren drager den augustinske konklusion af disse præmisser: „og Himlens og Jordens Gud med Djævelen“. Naar virkelighedsgrundlaget for kongens omflakkende tilværelse i opremsningens sidste led maa søges i hans sejrige togter til England, maa vi saa meget desto snarere vente at finde dens første led bestemt af en eller anden form for virkelighed. Svarende hertil bringer Adam af Bremen en udførlig beretning om en svensk erobring af Danmark, idet Erik Sejrsæl under Svends udlændighed bliver „konge over to riger“. Adams fremstilling rummer mange skæve og falske elementer (bl.a. Poppo's jernbyrd), og den er givetvis stærkt overdrevet. Men troligt er det, at det kongeløse danske rige under Svends fravær har været et fristende maal for erobringslystne vikingefyrster; en begrænset erobring og et kortvarigt styre over et mindre omraade som det tidligere svenske Hedebyvælde kan udmærket være sandhedskernen i Adams overdrevne og fordrejede fremstilling, og

²³ Danmarks Historie I, 1925, s. 127.

vi maa ikke lade ude af betragtning, at man ikke kan vente at finde en saadan forbigaaende aktion omtalt i nogen samtidig kilde, hverken i tyske historiske beretninger eller i norrøne skjaldekvad.²⁴

Konklusionen af det ovenstående maa blive, at det under forudsætning af en runologisk datering af de to Hedeby-sten, der henfører dem til Svend Tveskægs regeringstid, vil være muligt at konstruere en historisk sammenhæng, hvor Hedeby-stenene kan tjene til at bestemme sandhedskernen i meddelelserne fra de øvrige historiske kilder (Ekkehard's beretning, Thietmars kronike med karakteristikken af kong Svend og Adam af Bremens gengivelse af traditionen i den danske kongeslæggt). Uden at der øves vold mod nogen kilde, kan de alle samles i en enhedsforklaring af følgende indhold: Biskop Ekkehard af Slesvig kan sandfærdigt omkring aar 1000 paaberaabe sig, at hans bispesæde er øde, fordi Svend Tveskæg efter en belejring har erobret Hedeby tilbage fra den svenske konge Erik Sejrsæl, der under et af Svends Englandstogter havde tilegnet sig denne vigtige handelsplads mellem øst og vest. Men samtidig maa det betones, at denne harmoniserende forklaring kun er en logisk mulighed, og at det vel er mere sandsynligt, at Hedeby-stenene har deres plads i en situation, om hvilken der ikke er overleveret os nogen kundskab.

Hvis den runologiske bestemmelse falder anderledes ud, og det forudsættes, at runeformer og ortografi for Hedeby-stenene adskiller sig saa meget fra runeindskrifterne i Jelling, at der snarere er tale om en tidsforskel paa mere end et halvt hundrede aar end om et enkelt generationsskifte, maa man givetvis foretrække Lis Jacobsens identifikation af Hedeby-stenenes Sven med Svend Estridsen fremfor med Svend Tveskæg. I saa fald kan man heller ikke benægte, at placeringen af stenene i forbindelse med Harald Haarderaades togt til Hedeby omkr. 1050, saaledes som det fremtræder i skjaldekvadene, i og for sig frembyder en nærliggende mulighed til forklaring, og det vil næppe være muligt at udpege nogen anden lejlighed i overleveringen om Svend Estridsens historie, hvor de to sten kan placeres ind.

Imidlertid volder en identifikation af situationen ifølge runeindskrifterne med skjaldekvadenes beskrivelse langt større vanskeligheder end dem, der fremgaar af Lis Jacobsens afhandling,²⁵ for tages kravet om konformitet alvorligt, vil man hurtigt konstatere, at overleveringen om den norske konges erobring og afbrænding af Hedeby ikke rummer nogen

²⁴ Jfr. Vikingetidens Danmark, s. 252-57.

²⁵ Se ovenfor s. 304 med note 15.

sandsynlig forklaring. Om Skarde-indskriftens kongelige hirdmand hedder det, at han „var draget vestpaa“, før han „nu fandt døden ved Hedeby“. Formelt-filologisk lader disse udtryk sig tolke paa mange maader, men analyserer man teksten ud fra den givne situation og den almene mentalitet bag runestenteksterne, er det indlysende, at ordene skal dække over noget, som mindeværdigt kan sikre den afdødes ry. At være farin uestr med en konge kan derfor næppe betyde andet end at have deltaget i et kongeligt vikingetog til et vestligt land, ligesom udtrykket *uar þ tau þ r* kun faar mening naar det her som andetsteds dækker indholdet „faldt i kamp“. Lis Jacobsens benægtelse heraf i dette tilfælde er saa meget mere usandsynlig, dels fordi det angaar en hirdmand (*hemþægi*), og dels fordi han rammes af døden ikke *i*, men *ved* (a t) Hedeby. Imidlertid foreligger der intet om, at Svend Estridsen paa den tid togtede til England, men tværtimod at han ifølge den samtidige og velunderrettede angelsachsiske krønike søgte den engelske konges bistand mod angrebene fra den norske konge.

Vedrørende Erik-stenen hævder Lis Jacobsen, at ordene „da drenge sad om Hedeby“ ogsaa kan dække den situation, hvor „drene“ som fjender af Svend og hans hirdmænd belejrede Hedeby. De fremførte analogier fra norrøne skjaldekvad muliggør maaske nok teoretisk en saadan tolkning, men de lader sig ikke anvende paa den givne situation ved Hedeby. Her er det klart, at betegnelsen *drenge* fremhæver den mindeværdige bedrift og derfor kun kan være anvendt paa den døde og stenrejseren og deres fæller under hirdherren Svend. De rette analogier for den plurale anvendelse maa derfor blive indskrifter fra det skaanske Hällestad og det svenske Bjälbo, hvor *drenge* kun kan omfatte den faldnes egne fæller. Forstaaet i sin kontekst i den givne situation udtrykker Erik-stenen entydigt, at den mindede styresmand er faldet i ærefuld kamp, da han som medlem af Svends drengeskare deltog i en belejring af Hedeby.

KONKLUSIONEN af den foretagne undersøgelse af Haddeby-stenenes (kong) Svend maa følgelig blive, at det om Svend Tveskæg er muligt paa grundlag af den øvrige tradition at konstruere en situation, der giver en naturlig forklaring paa de to runeindskrifter, mens der ikke om Svend Estridsen er overleveret kendskab til nogen situation, der er konform med indskrifternes meddelelser. Samtidig maa det dog indrømmes, at den konstruerede situation vedrørende Svend Tveskæg kun har en stærkt begrænset mulighed for at repræsentere virkeligheden. Man maa stadig regne med, at runestenene angaar en begivenhed, hvorom der ikke findes

nogen overlevering. Lis Jacobsen har derfor med rette udelukket de to Svend-stene fra de egentlige historiske mindesmærker, da de ikke paa nogen maade kan tjene til at give runestenenes relative kronologi en absolut datering. De maa tværtimod selv placeres i tid ud fra runologiske kriterier.

Til slut skal det understreges, at undersøgelsen er foretaget ud fra den forudsætning, som ogsaa er anlagt af Erik Moltke, at Skarde-stenens Svend er samme hirdherre som kong Svend paa Erik-stenen. Identiteten mellem de to er meget sandsynlig: samme sted og samme runologiske trin samt begge hirdleder ved en kamp om Hedeby. Fuld sikkerhed for identitet foreligger der dog ikke, men forkaster man denne forudsætning og regner med, at Skarde-stenens Sven eventuelt kan være en anden end Erik-stenens kong Svend og muligvis vidne om en helt anden hændelse, da bliver situationerne saa almene og intetsigende, at Skarde-stenen kan indpasses i enhver vestlig vikingefærd, foretaget af en kong Svend, mens Erik-stenen har utallige muligheder.

II. RUNOLOGISK DATERING

AF

ERIK MOLTKE

TILSYNELADENDE i brændpunktet af vikingetiden og i centrum af Danmarks runestensmode står to typiske runesten, der hører så nøje sammen i sted og formodentlig også i tid, at man eenstemmig har vedtaget, at de hentydede til een og samme begivenhed, således at den Sven, der omtales på Haddeby 1 (Erikstenen, tidligere kaldt Hedebystenen), måtte være identisk med *kong* Sven på Haddeby 3 (Skardestenen, tidligere kaldt Danevirke- eller Bustorfstenen), og den død *ved* Hedeby, som nævnes på Haddeby 3, skulle derfor have fundet sted under den belejring af Hedeby, der omtales på Haddeby 1. Hvordan det nu end forholder sig med disse spørgsmål, er der et andet, hvorom der ikke hersker enighed: Hvem er den konge, der kaldes Sven på Haddeby 3? Er der tale om Sven Tveskæg (ca. 985–1014), eller er kongen Sven Estridsøn (1044(47)–1074)?

Indskrifterne på de to sten lyder:

Haddeby 1

Side A: × þurlf × risþi × stin × þansi ×
 × himþigi × suins × eftir ×
 erik × filaga × sin × ias × uarþ